

І. А. Яценко, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

КОМПЛЕКСНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ СТРУКТУРИ АПЛІКАТУРНО-ПОЗИЦІЙНОГО МИСЛЕННЯ БАЯНІСТА

Яценко І. А.

Комплексність функціонування структури аплікатурно-позиційного мислення баяніста.

У статті висвітлено умови функціонування структури аплікатурно-позиційного мислення інструменталіста, які сприяють формуванню виконавської техніки баяніста. Вироблення навички аплікатурно-позиційного мислення є фізіологічною та психологічною передумовою стабільної й упевненої гри баяніста-виконавця, що є важливим чинником музично-виконавської майстерності. Психофізіологічний аспект процесу мислення тісно пов'язаний з усіма складниками психіки виконавця та є одним з найважливіших у музично-виконавській діяльності. Він становить основу виховання самоконтролю баяніста під час виконавської діяльності. Вироблення навички аплікатурно-позиційного мислення невід'ємно пов'язане з природністю організації рухів верхньої частини ігрового апарату баяніста, зокрема кисті та пальців, оскільки вони безпосередньо контактують з клавіатурами баяна. Процес мислення позиційними поєднаннями тісно пов'язаний із засобами музичної виразності: артикуляцією, фразуванням, ритмом, інтонуванням та агогікою.

Визначено ряд дефініцій, як-от: аплікатурне мислення, аплікатурна позиційність, аплікатурно-позиційне мислення.

Ключові слова: мислення, аплікатура, позиційність, виконавство, баяніст.

Яценко И. А.

Комплексность функционирования структуры аппликатурно-позиционного мышления баяниста.

В статье рассматриваются условия функционирования структуры аппликатурно-позиционного мышления инструменталиста, которые способствуют формированию исполнительской техники баяниста.

Отработка навыка аппликатурно-позиционного мышления является физиологическим и психологическим условиями стабильной, уверенной игры баяниста. Психофизиологический аспект процесса мышления тесно связан со всеми составляющими психики исполнителя и является первоосновой музыкально-исполнительской деятельности музыканта, а также способствует

виробляванню навика самоконтроля баяниста во время игрового процесса. Нароботка навика аппликатурно-позиционного мышления связано с природностью организации движений верхней части игрового аппарата баяниста, а именно кистью и пальцами, поскольку они непосредственно контактируют с клавиатурами баяна. Процесс мышления позиционными блоками тесно связан со средствами музыкальной выразительности: артикуляцией, фразировкой, ритмом, интонацией и агогикой.

Определены ряд дефиниций: аппликатурное мышление, аппликатурная позиционность, аппликатурно-позиционное мышление.

Ключевые слова: мышление, аппликатура, позиционность, исполнительство, баянист.

Однією з найважливіших проблем у теорії музично-інструментального виконавстві є вивчення як анатомо-фізіологічних чинників функціонування людського організму, так і його психофізіологічних закономірностей та особливостей роботи психіки, адже лише в синтезі та взаємодії цих складників можливо досягти раціонального використання всього потенціалу виконавського апарату музиканта під час музично-ігрового процесу. Дослідження анатомо-фізіологів та психофізіологів у галузі рухової діяльності людини та психічного керування механізмами її координації дозволяють розглядати музично-виконавський процес як складний комплекс взаємопов'язаних структур, а також простежувати технологію ігрової діяльності баяниста в умовах раціонально-орієнтованого музичного мислення.

Якщо розглядати анатомо-фізіологічні та психофізіологічні аспекти виконавської майстерності окремо, стає очевидним розбіжність у поглядах багатьох музикантів на підходи навчання гри на інструменті, що формувалися впродовж тривалого розвитку інструментального виконавства (механістичний, анатомо-фізіологічний, психофізіологічний тощо). Аналіз широкого мистецького досвіду різних виконавських шкіл в аспекті аппликатурної дисципліни підтверджує те, що гармонійний розвиток майстерності виконавця-інструменталіста, зокрема й баяниста, може відбуватися лише в умовах комбінаторної взаємодії цих підходів до навчання.

Питання комплексного функціонування структури аппликатурно-позиційного мислення в науково-методичній літературі до сьогодні не

отримали окремого й ґрунтового висвітлення. Розгляд цього питання головним чином носить епізодичний характер або викладається у вигляді загальної інформації. Деяких окремих моментів технології ігрової діяльності баяніста в науково-методичній літературі торкалися такі автори, як М. Давидов, П. Говорушко, В. Беляков, В. Галактионов, В. Самітов, І. Пуриц та ін

Більш докладніше проблему позиційного мислення музиканта-інструменталіста в ігровому процесі висвітлюється в методичних роботах спеціалістів суміжних музично-виконавських галузей, тобто А. Бірмак, В. Мазеля, Т. Воробкевич, Є. Ліberman, С. Вартанов.

Складність осмислення означеної проблеми зумовлює необхідність детально розглянути психофізіологічні особливості музичного мислення баяніста, зокрема визначити сутність аплікатурно-позиційного мислення в аспекті виконавського відтворення тексту. З метою усвідомлення психофізіологічних особливостей мислення музиканта-виконавця, необхідно висвітлити сутність основних закономірностей функціонування психофізіологічних чинників, які становлять засади формування виконавської техніки баяніста.

Отже, для підвищення ефективності функціонування музичного мислення баяніста, зокрема аплікатурно-позиційного аспекту, слід урахувати комплексність протікання всіх психофізіологічних процесів під час гри на інструменті. Сформулюємо ще раз їхні функціональні ознаки:

- *уява* – на основі активізації психофізіологічних процесів пам'яті, сприйняття та мислення будує ігрову перспективу й проектує у свідомості баяніста-виконавця оптимальність та естетичність конфігурацій музично-фактурного малюнку твору;

- *уявлення* сприяє процесу орієнтування баяніста на трьох мануалах інструмента, усвідомленню структури клавіатурно-аплікатурного контуру та виявленню в ньому однотипних формул, що є необхідним для формування майбутньої картини раціональних ігрових рухів в умовах аплікатурно-позиційного мислення;

- *відчуття* виконують орієнтувальну роль у процесі аплікатурно-позиційного мислення, оскільки специфіка розташування клавіатур на інструменті обмежує відчування зорового аналізатора баяніста, тому під час гри превалюють слухові, рухові та дотикові відчуття. Зручність рухово-м'язових відчуттів виконавця-баяніста безпосередньо залежить від цілеспрямованого та правильного вибору аплікатурних рішень;

- *сприйняття* – рухові сприйняття формують і коригують якість ігрових рухів у процесі гри позиційними структурами;

- *пам'ять* дозволяє баяністові в найкоротший термін запам'ятовувати аплікатурно-клавіатурний комплекс рухів ігрового апарату й завдяки цьому досягати високого рівня автоматизації, оскільки мислення аплікатурними позиціями спрощує складність виконання музичних послідовностей до однотипних аплікатурних блоків, які підкоряються одному наказу свідомості;

- *увага* зосереджує виконавця на подоланні технічних труднощів та за умови мислення позиційними блоками сприяє усвідомленню музичної фактури не за кількістю звуків, а за кількістю позиційних одиниць, що надає виконанню більшої цілісності та впевненості;

- *воля* свідомо мотивує та спонукає виконавця до раціональних дій під час вибору доцільних аплікатурних рішень. Завдяки вольовим діям відбувається процес накопичення ігрового досвіду, зокрема навичок мислення позиційними аплікатурними комбінаціями;

- *емоції* – аплікатурно-позиційне мислення спрощує контроль за технічним складником виконавського процесу під час концертного виступу, надаючи баяністові можливість зосередитися на реалізації художнього змісту твору за допомогою емоцій.

Отже, психофізіологічний аспект процесу мислення тісно пов'язаний з усіма складниками психіки виконавця та є одним з найважливіших у музично-виконавській діяльності. Він становить основу виховання самоконтролю баяніста під час виконавської діяльності та опанування різноманітними прийомами ігрової майстерності.

За визначенням психофізіологів, „*мислення* – психічна діяльність людини, спрямована на узагальнене та опосередковане пізнання дійсності шляхом розкриття зв'язків і відношень між пізнаваними явищами” [1, с. 440].

Психологи класифікують мислення на такі види: наочно-образне, словесно-логічне, наочно-діюче та абстрактне. Якщо розглядати мислення в аспекті музично-ігрової діяльності баяніста, стає очевидним домінування наочно-образного типу мислення, що безпосередньо пов'язано з уявленням технології ігрових ситуацій і змінами в них під час гри на інструменті.

Усвідомлене та якісне формування всіх аспектів музично-виконавського мислення молодих баяністів, зокрема ладового, метричного, гармонічно-функціонального, тембрового, динамічного, артикуляційного, агогічного, моторного, тактильного, зокрема й аплікатурно-позиційного, створює основу для повноцінного розкриття художньо-виконавського змісту твору.

Музичне мислення пов'язують з процесами цілеспрямованої та свідомої обробки звукового матеріалу під час вирішення конкретного музично-художнього завдання. Музичне мислення пов'язане зі здатністю встановлювати (відшукувати) та перетворювати зв'язки між звучанням і смислом. Воно є слуховим, інтонаційним та конкретно-образним [2, с. 162].

Важливою характеристикою мислення людини, зокрема музичного мислення музиканта, є аналітичність, оскільки діяльність музиканта залежить від таких операційних компонентів мислення, як аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, класифікація та систематизація предметів і явищ. Здатність музиканта, зокрема баяніста-виконавця, до аналітичності в музично-ігровій діяльності, усвідомлення концепції виконавської техніки, сприяє логічності думки та спрямовує до повноцінної реалізації теоретичних знань на практиці, оскільки специфіка виконавського мислення, за словами відомого мистецтвознавця М. Давидова, полягає у „поєднанні композиторського та виконавського аспектів музичного мислення з реалізацією конкретного звучання” [3, с. 36].

Сформулюємо поняття аплікатурного та аплікатурно-позиційного мислення. Аплікатура – спосіб розташування та порядок чергування пальців під час гри на музичних інструментах. Добір аплікатури є важливою частиною виконавського мистецтва [4, с. 10].

Отже, *аплікатурне мислення* – вид музично-виконавського мислення, яке базується на усвідомленні музичного тексту через кодування звуків за допомогою цифрових символів-знаків та їх поєднанні в аплікатурні комбінації під час музично-рухових дій виконавця.

Аплікатурну позиційність у баянному виконавстві розглядаємо як злагоджений системно-структурний принцип послідовного залучення пальців під час виконання звукоряду, що дозволяє баяністові логічно мислити аплікатурними позиціями, відчувати фізіологічну та психологічну свободу у вирішенні художніх завдань під час виконання музичного твору. Аплікатурна позиційність у грі на баяні ґрунтується на аплікатурному мисленні позиціями, що і є запорукою формування особливого виду музично-виконавського мислення – аплікатурно-позиційного.

Отже, *аплікатурно-позиційне мислення* – це вид аплікатурного мислення, який базується на здатності виконавця зосереджувати увагу на перспективі розгортання музичного матеріалу за допомогою поєднання складних елементів фактури твору в прості позиційні аплікатурні комплекси.

За твердженням Ю. Ястребова, „принцип позиційної гри є одним з найкоротших шляхів до вирішення технічних завдань, одним із доцільних методів долання технічних труднощів. Його сутність полягає в такому: мислення великими масштабами, що дозволяє звільнити свідомість від дрібних наказів” [3, с. 296]. Відомий піаніст Є. Ліberman наголошує: „Позиційне мислення зводить складну структуру пасажів до ряду порівняно простих груп, виконуваних одним рухом руки” [5, с. 48]. Аргументованою є й думка С. Вартанова: „Розвиток позиційного мислення – це важливий момент у технічному вдосконаленні піаніста – про це переконливо свідчить уся еволюція фортепіанної техніки” [6, с. 7].

Таким чином, аплікатурно-позиційне мислення обумовлює більш високий рівень як засвоювання музичного матеріалу, так і розвитку рухових здібностей баяніста. Мислення позиціями не є формальним відтворенням клавіатурно-аплікатурного малюнку позиційними блоками, це свідоме комплексне відтворення звуковисотних елементів музичного твору та рухових навичок, що сприяє ефективності досягнення художньої мети при мінімальному розподіленні уваги та фізіологічних зусиль під час цілісного виконання музичного твору.

Процес мислення позиційними поєднаннями тісно пов'язаний із засобами музичної виразності: артикуляцією, фразуванням, ритмом, інтонуванням та агогікою. Розглянемо їхні специфічні властивості в контексті аплікатурного мислення баяніста.

Артикуляція – мислення позиціями та рівномірний розподіл напруги на пальці сприяє чіткості вимовляння звуків у позиції, тобто є запорукою артикуляційної стрункості.

Фразування – найчастіше початок позиції збігається з початком нової фрази. Важливим у фразуванні є об'єднання подумки кількох позиційних блоків з метою досягнення цілісності звучання або швидкості темпу.

Ритм – позиційне мислення контролює відчуття метро-ритмічної рівності, оскільки єдиний стиль позиційної аплікатури дозволяє організувати ігрові рухи максимально раціонально та економічно.

Інтонування – логіка мислення позиційними поєднаннями сприяє більш глибокій та природній інтонаційній виразності мелодичних ліній, оскільки відповідає раціональному поєднанню окремих мікроструктур музичного твору та спрямовує на виховування виконавської культури баяніста. Особливо важливим взаємозв'язок аплікатурно-позиційного мислення з інтонуванням виявляється під час виконання музичного матеріалу у швидких темпах.

Агогіка – аплікатурно-позиційне мислення надає додаткову рухову впевненість, а з нею й психологічну свободу, що дозволяє баяністові за необхідності бути більш агогічно гнучким під час гри.

Вироблення навички аплікатурно-позиційного мислення невід'ємно пов'язане з природністю організації рухів верхньої частини ігрового апарату баяніста, зокрема кисті та пальців, оскільки вони безпосередньо контактують з клавіатурами баяна. Інші ж ланки верхньої частини ігрового апарату баяніста (плече, передпліччя, зап'ястя) виконують несучу та спрямовувальну функцію.

Важливою під час відтворення позиційної гри є м'язово-дотикова впевненість кисті та пальців усередині позиції й, особливо, при зв'язуванні позиційних блоків між собою в єдине ціле.

Під час концертного виступу баяніста процес аплікатурно-позиційного мислення не повинен витіснити художньо-виконавські завдання, адже кінцевою метою означеного процесу є його автоматизація та виведення у сферу підсвідомості. У критичні ж моменти центральна нервова система посилає сигнали-збудники, які реалізує свідомість через комплекс позиційно-сміслових орієнтирів, що були напрацьовані під час тренувальних занять. Вироблення навички аплікатурно-позиційного мислення стає фізіологічною та психологічною передумовою стабільної й упевненої гри баяніста-виконавця, що є важливим чинником музично-виконавської майстерності.

Отже, необхідними умовами успішного функціонування аплікатурно-позиційного мислення є комплекс дій: зосередження уваги на засвоєнні специфічної інформації музичного твору; аналіз структурних елементів музичної фактури твору та визначення тотожних ігрових ситуацій на основі попереднього виконавського досвіду; чітке усвідомлення поєднання звукових побудов твору в аплікатурно-позиційні блоки та серії (комплекси блоків), що дозволяє баяністові уявляти окремі фрагменти фактури музичного твору у вигляді низки позиційних послідовностей; поділ фактури на окремі позиційні структури та знаходження правильного варіанта аплікатурного рішення, заснованого на природності та фізіологічній виправданості; систематизація матеріалу та встановлення логічних зв'язків між позиційними блоками; розвантаження та цільність мислення при поєднанні позиційних блоків у

позиційні серії під час гри за умови попередньої технічно-ігрової відпрацьованості на інструменті.

Література

1. Николаева Е. И. Психофизиология. Психологическая физиология с основами физиологической психологии : учебник / Е. И. Николаева. – М. : ПЕРСЭ, Логос, 2003. – 544 с.
2. Старчеус М. О. хронотопах музыкального мышления / М. Старчеус // Музыкальная академия. – № 3 / гл. ред. Ю. С. Корев. – М. : Ежекварт. науч.-теор. и критико-публицист. журн. „Композитор”, 2004. – С. 160 – 164.
3. Давидов М. А. Виконавське музикознавство : енцикл. довід. / Микола Андрійович Давидов. – Луцьк : ВАТ „Волинська обласна друкарня”, 2010. – 400 с.
4. Дряпіка В. І. Російсько-український музичний лексикон / В. І. Дряпіка, Ю. А. Соколовський. – Кіровоград : Алтей, 1997. – 239 с.
5. Либерман Е. Я. Работа над фортепианной техникой / Евгений Яковлевич Либерман. – 3-е изд. – М. : НПФ „И КАР-МП”, 1999. – 136 с.
6. Вартанов С. Я. Аппликатура и позиционность в пианистических стилях конца XIX – первой половины XX века : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. искусствоведения : спец. 17.00.02. „Музыкальное искусство” / С. Я. Вартанов. – Л., 1980. – 28 с.

Yashenko I. A.

Complexity Operation Structure Positional Fingering of Thinking Button Accordionist.

The article discusses the conditions of fingering patterns and positional thinking instrumentalist, which contribute to the formation of the performing technique of the button accordionist.

Conscious formation and quality of all aspects of music and performing thinking young accordionists, including modal, metric, harmonious and functional, timbre, dynamic, articulation, ahohichnoho, motor, tactile, including aplikaturno-way, provides the basis for full disclosure of performance art and content of the work.

Drills fingering-way of thinking is a physiological and psychological conditions of stability, confidence games accordionist. Psycho-physiological aspect

of the process of thinking is closely connected with all the components of the psyche and the artist is a fundamental principle of musical performance musician, and promotes self-generating skills accordionist during gameplay. Hours fingering skill-position of thinking associated with the natural movements of the organization top of the game aparata accordionist, namely the hand and fingers, as they are in direct contact with the keyboard accordion. Important when playing positional play is muscle-confidence tactile hand and finger positions inside and especially when bound positional units together in a single unit. The process of thinking positional units is closely linked with the means of musical expression: articulation, phrasing, rhythm, intonation and agogics.

Identified a number of definitions: fingering thinking, fingering positionnot, fingering-positional thinking.

Keywords: thinking, fingering, position and performance, the button accordionist.

Відомості про автора

Яценко Ірина Анатоліївна – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри теорії, історії музики та інструментальної підготовки Інституту культури і мистецтв ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Стаття надійшла до редакції 10.12.2014 р.

Прийнято до друку 26.12.2014 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Сташевська І. О.